

Lelé, architect bij toeval, ziekenhuisontwerper door ongeval

Auteur Bas Molenaar, architect en partner bij EGM architecten

Wat een ervaring om in de turbulente chaos die Zuid-Amerika kenmerkt een ziekenhuis van Lelé binnen te lopen. Opeens is alles helder en overzichtelijk.

Brazilië is een smeltkroes van ras en religie, van culinaire en muzikale culturen, een land met een groeiende economie en een cultuur van trots en eigenzinnigheid. In het DNA van Brazilië schuilt onder de chaotische buitenlaag een talent voor ordening. De architectuur van de hoofdstad Brasilia is daar een treffend voorbeeld van. We kennen het werk van Oscar Niemeyer als de Le Corbusier van Zuid-Amerika. Deze meester had een groep architecten om zich heen verzameld, waaronder zijn leermeester Lucia Costa, landschapsarchitect Burle Marx en ook João Filgueiras Lima – al vanaf zijn jeugd bekend als Lelé.

Lelé heeft een militaire vooropleiding en kwam bij toeval in aanraking met architectuur. Na zijn opleiding aan de Escola de Belas Artes in Rio de Janeiro gaat hij op aandringen van Niemeyer in 1957 naar Brasilia om daar onder primitieve omstandigheden in hoog tempo aan de nieuwe hoofdstad te bouwen. Door zijn bescheiden karakter is onduidelijk hoe sterk het werk van Niemeyer door zijn inbreng is beïnvloed. Lucia Costa zegt over hun werkhouding: "Oscar is the creator, Lelé is the builder, I am the tradition."

Lelé is altijd ingenieur gebleven, een harde werker die de problemen oplost die op zijn tafel worden gelegd. Hij experimenteert met constructies in dun prefab beton en metaal en zet zijn vindingrijkheid door tot in de fabriek en op de bouwplaats. Zijn toeloze inzet, militaire discipline en zijn accordeon bezorgen hem respect en waardevolle contacten. Na een auto-ongeluk raakt hij tijdens het herstel van zijn vrouw in het ziekenhuis intensief in gesprek met de behandelend arts, dr. Aloysio Campos de Paz, orthopedisch chirurg en later zijn opdrachtgever. Zij komen samen tot de overtuiging dat het anders kan, en beter. In twaalf jaar tijd ontwerpt en bouwt Lelé negen ziekenhuizen door heel Brazilië voor de Sarah stichting (genoemd naar de vrouw van president Kubitschek, die ook een medische opleiding heeft gehad). Een ongekend hoge

productie met heel bijzondere kwaliteit. De meeste plannen worden gekenmerkt door een systematische opzet in één laag; Lelé is de meester-architect van daken.

Naast het ziekenhuis in Salvador is ook een fabriek (FAEC) gebouwd waarin de bouwelementen werden vervaardigd en waar voortdurend onderzoek werd gepleegd naar nieuwe productiemethoden. Die nauwe betrokkenheid voor het onderzoeken en produceren van bouwelementen heeft de ongekend hoge productie van Lelé mogelijk gemaakt. Hij ontwierp ook scholen, irrigatiesystemen, bushokjes en voetgangersbruggen die in groten getale zijn gebouwd. In de favela's van Rio werd gedurende een jaar elke dag één school gerealiseerd. Zo werkt hij op vele fronten aan een gezonde samenleving als ingenieur en architect.

Het is niet zo dat alle ziekenhuizen daarna eenvoudigweg werden gekopieerd en gebouwd. De eerste in Brasilia is nog gestapeld, met veel overdekte buitenruimte. Daarna volgt Salvador en daarmee een reeks met kenmerkende ritmische dakelementen. Ze zijn allemaal verschillend en laten een groot talent zien om de situatie te benutten. Bij elk nieuw project is het concept verder verfijnd. Waar de installatie in Salvador nog grotendeels op natuurlijke stroming is gebaseerd, komt er in latere varianten ook koeling met water in natuurlijke en kunstmatige vijvers bij. Nog later experimenteert hij verder met grote koelventilatoren in een aparte technieklaag, die tegelijk als tropisch dak functioneert.

Tijdens zijn jonge jaren is Lelé ook in Finland geweest, heeft daar het werk van Aalto bewonderd en Arne Jacobsen ontmoet. Hij bezocht het nieuwe ziekenhuis in Tampere en was vooral onder de

indruk van de humane architectuur en de integrale medische behandeling. Zijn opvattingen over gezonde ziekenhuizen in een gezonde samenleving zijn daar ontstaan en hebben diepgang gekregen door de gesprekken met dr. Aloysio.

Het gedachtegoed dat we nu herkennen in thema's als architectuur die nieuwe werkprocessen ondersteunt en healing environment, kenmerkt de ziekenhuizen van Lelé. Hij duidt exact waar het in de huidige ontwikkeling van architectuur van gezondheidszorg aan ontbreekt. Hij onderkent het gevaar van specialisatie, waarbij het ziekenhuis als technische opgave wordt opgevat met alle kennis over apparatuur en lay-outs die daarbij nodig is. Het gebouw ontbeert dan de menselijke en ruimtelijke kwaliteit die primair door de architect moet worden vormgegeven. Ziekenhuizen moeten een vitaal onderdeel zijn van de stad en winnen aan kwaliteit door intensieve samenwerking met medici.

In Nederland (en ook daarbuiten) is verandering zichtbaar, omdat ervaren ziekenhuisontwerpers samenwerken met sterke vormgevende architecten in nieuwe opgaven. Tegelijk gaat binnen de grote bureaus een nieuwe generatie jong talent aan het ontwerpen voor de zorg die de aanwezige kennis en ervaring met nieuwe ambities oppakt. De ziekenhuizen van Lelé zijn ook nu, juist nu de moeite waard om te bezoeken, zowel door ziekenhuisdirecties en medisch specialisten als architecten. Gelukkig is zijn werk tot 10 februari 2013 ook dichterbij huis te bewonderen op een expositie in het NAI. Hier wordt de ontwikkeling van het werk van Lelé getoond aan de hand van foto's, tekeningen en ontwerpsschetsen, aangevuld met door de TUD vervaardigde maquettes.